

ВИСТУП

КРЕМЕНЯ ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА

в рамках

Круглого столу «75 РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РАДИ МИРУ: УРОКИ ІСТОРІЇ ТА ВИКЛИКИ МИРУ В ХХІ СТОЛІТТІ»

Член Президії Української Ради Миру

президент НАПН (1996-2026 роки), Почесний президент НАПН, академік НАН України, академік НАПН України, президент товариства «Знання», доктор філософських наук, професор

Тема:

СВІТ У СТАНІ ТУРБУЛЕНТНОСТІ І КОНФЛІКТІВ: ЧИ МАЄ МИР ШАНС У ХХІ СТОЛІТТІ

В політичній науці, економіці та міжнародних відносинах дедалі частіше використовується поняття «турбулентність». Якщо запозичити його із природничих наук, то воно означає стан нестійкого руху, коли навіть незначний зовнішній вплив може кардинально змінити напрямок розвитку процесу. Саме такою сьогодні є міжнародна система. Вона перебуває у стані постійних змін, коли попередні правила вже не працюють належним чином, а нові ще не сформувалися.

Аналіз причин сучасної турбулентності, особливостей міжнародних конфліктів та перспектив збереження миру набуває не лише теоретичного, а й практичного значення. Від правильного розуміння цих процесів залежить здатність міжнародної спільноти виробити ефективні механізми співіснування держав, забезпечення міжнародної безпеки та недопущення нових глобальних конфліктів.

Аналізуючи сучасний стан міжнародних відносин, неважко помітити, що конфлікти не виникають раптово. Вони є наслідком глибоких процесів, які протягом тривалого часу накопичувалися у світовій політиці, економіці та суспільному розвитку. Саме тому для розуміння перспектив миру необхідно насамперед з'ясувати, які фактори зумовили нинішній стан турбулентності.

На мою думку, першою і найбільш фундаментальною причиною є перехід людства до нового типу цивілізаційного розвитку. Якщо попередні промислові революції тривали десятиліттями, а інколи й століттями, то сучасні технологічні зміни відбуваються настільки швидко, що суспільство далеко не завжди встигає пристосовуватися до них. Щороку з'являються нові інформаційні платформи, засоби комунікації, цифрові технології, елементи штучного інтелекту, які докорінно змінюють характер праці, освіти, економічної діяльності та навіть міжособистісного спілкування.

Сьогодні людина змушена постійно навчатися, опановувати нові компетентності, змінювати професію або спеціалізацію, адаптуватися до нових умов життя. Такі процеси є природними для розвитку цивілізації, однак вони водночас породжують психологічну невизначеність, соціальну напругу та нерівномірність розвитку різних країн. Якщо одні держави швидко інтегруються у нову економіку знань, то інші відстають, що лише посилює економічну та політичну нерівність.

Другою важливою причиною сучасної турбулентності є глобалізація. Протягом останніх десятиліть вона істотно змінила характер взаємовідносин між державами. Світ став взаємозалежним набагато більше, ніж

будь-коли раніше. Економічні процеси, фінансові ринки, транспортні мережі, інформаційний простір та міжнародна торгівля фактично утворили єдину систему.

З одного боку, глобалізація відкрила величезні можливості для розвитку міжнародної співпраці. Значно активізувалися наукові контакти, зросли обсяги світової торгівлі, пришвидшився обмін технологіями, мільйони людей отримали можливість навчатися, працювати та вести бізнес у різних країнах світу. У багатьох випадках саме міжнародне співробітництво стало рушійною силою економічного розвитку.

Разом із тим глобалізація має й інший бік. Вона зробила світ надзвичайно вразливим до кризових явищ. Будь-який великий конфлікт майже миттєво відображається на світових цінах, міжнародній логістиці, продовольчій безпеці та фінансових ринках. Події останніх років наочно показали, що війна вже не залишається проблемою лише двох держав. Її наслідки відчувають країни на різних континентах.

Окремої уваги заслуговує трансформація системи міжнародних відносин. Після завершення холодної війни сформувалося переконання, що міжнародне право стане головним механізмом урегулювання суперечностей між державами. Однак сучасні реалії демонструють значно складнішу картину. Зростає конкуренція між провідними центрами сили, дедалі активніше проявляються регіональні лідери, а геополітичні інтереси нерідко переважають над принципами міжнародного права.

Фактично людство переживає процес формування нового світового порядку. Його особливість полягає у тому, що попередня модель міжнародної безпеки вже не забезпечує необхідної стабільності, тоді як нова ще остаточно не сформувалася. Саме в цей перехідний період найбільше зростає ризик конфліктів, адже держави прагнуть посилити власний вплив, захистити економічні інтереси та забезпечити стратегічну безпеку.

Ще одним фактором турбулентності є загострення боротьби за природні ресурси. Населення планети продовжує зростати, збільшується споживання енергії, продовольства, прісної води та рідкісноземельних металів, необхідних для сучасного виробництва. Це закономірно посилює конкуренцію між державами. У багатьох випадках економічні інтереси поступово трансформуються у політичне протистояння, а інколи й у відкриті воєнні конфлікти.

Не менш важливим чинником є демографічні процеси. Одні країни стикаються зі старінням населення та дефіцитом трудових ресурсів, тоді як інші переживають швидке зростання чисельності молодого населення. Такі диспропорції стимулюють масштабні міграційні процеси, які, своєю чергою, створюють додаткові соціальні та політичні виклики. Питання інтеграції мігрантів, забезпечення соціальної стабільності та збереження культурної ідентичності дедалі частіше стають предметом гострих політичних дискусій.

Особливого значення набуває інформаційний простір. Якщо раніше війни переважно велися на полі бою, то сьогодні боротьба розгортається також у медіа, соціальних мережах та цифровому середовищі. Формування громадської думки, поширення дезінформації, інформаційно-психологічні операції та кібератаки стали невід'ємною складовою сучасних міжнародних конфліктів. Перемога дедалі частіше залежить не лише від військової сили, а й від здатності держави ефективно працювати з інформацією та захищати власний інформаційний суверенітет.

Таким чином, сучасна турбулентність є результатом одночасного впливу багатьох взаємопов'язаних факторів. Технологічна революція, глобалізація, трансформація світового порядку, боротьба за ресурси, демографічні зміни та інформаційне протистояння формують складне середовище, у якому виникають нові виклики міжнародній безпеці. Саме тому сучасні конфлікти істотно відрізняються від воєн минулого століття як за своїми причинами, так і за способами ведення.

В чому відмінність?

Характерною особливістю сучасної епохи є те, що війна перестала бути виключно збройним протистоянням двох армій. Якщо ще у XX столітті результат воєнних кампаній значною мірою визначався кількістю особового складу, танків, артилерії чи авіації, то сьогодні дедалі більшого значення набувають технологічна перевага, швидкість ухвалення рішень, якість розвідки та ефективність використання інформації. Саме тому сучасні конфлікти дедалі частіше називають гібридними, оскільки вони поєднують військові, політичні, економічні, інформаційні та кібернетичні засоби впливу.

Однією з головних особливостей сучасних конфліктів є їхня інформаційна складова. Інформація фактично перетворилася на стратегічний ресурс, який може визначати успіх або невдачу державної політики.

Формування суспільної думки, довіри громадян до власної держави, моральний стан населення та військових, міжнародна підтримка — усе це значною мірою залежить від того, наскільки ефективно працює інформаційна політика.

Не випадково сьогодні все частіше говорять про боротьбу за свідомість людини. Використання дезінформації, маніпулятивних повідомлень, фальшивих новин, та масованих інформаційних кампаній може суттєво впливати на політичні процеси, результати виборів, рівень суспільної довіри та навіть на рішення керівництва держав. У такому випадку інформаційний простір стає окремим театром воєнних дій.

Не менш важливою складовою сучасних конфліктів є кіберпростір. Майже всі сфери життєдіяльності держави сьогодні функціонують за допомогою цифрових систем. Банківська система, енергетика, транспорт, зв'язок, медицина, державне управління та оборонний сектор дедалі більше залежать від комп'ютерних технологій. Відповідно, кібератаки можуть завдати не меншої шкоди, ніж застосування традиційної зброї. Виведення з ладу енергетичної інфраструктури, систем зв'язку або державних реєстрів здатне суттєво послабити державу навіть без прямого військового вторгнення.

Особливої уваги заслуговує розвиток штучного інтелекту. Ще кілька років тому ця технологія сприймалася переважно як перспективний напрям розвитку науки. Сьогодні ж вона дедалі активніше інтегрується як у цивільні, так і у військові системи. Штучний інтелект використовується для аналізу великих масивів інформації, планування операцій, обробки розвідувальних даних, управління безпілотними комплексами, прогнозування дій противника та автоматизації процесу ухвалення рішень.

Разом із безперечними перевагами така ситуація породжує і нові ризики. Держави фактично вступили у технологічне суперництво, результат якого визначатиме не лише економічний розвиток, а й військово-політичний баланс сил у найближчі десятиліття. Конкуренція у сфері штучного інтелекту, квантових обчислень, космічних технологій, робототехніки та біотехнологій поступово стає одним із визначальних чинників міжнародної політики.

Особливо наочно ці тенденції проявилися під час російсько-української війни. Ця війна стала одним із перших масштабних прикладів використання новітніх цифрових технологій у практично всіх сферах ведення бойових дій. Безпілотні літальні апарати, супутниковий зв'язок, системи високоточного озброєння, цифрові карти, оперативний обмін розвідувальною інформацією, використання штучного інтелекту для аналізу даних — усе це істотно змінило характер сучасної війни.

Водночас російсько-українська війна показала ще одну важливу закономірність. Попри стрімкий розвиток технологій, вирішальне значення продовжують мати людина, її професіоналізм, моральна стійкість, рівень патріотизму та здатність суспільства до консолідації. Жодні технічні засоби не можуть повністю замінити людський фактор, особливо коли йдеться про захист державної незалежності та національної безпеки.

Не менш важливим є і міжнародний вимір сучасних конфліктів. Війни XXI століття дедалі рідше залишаються локальними. Вони швидко набувають глобального характеру через економічні санкції, міжнародну військову допомогу, інформаційне протистояння, дипломатичні коаліції та вплив на світові ринки. Фактично сучасний конфлікт майже завжди виходить за межі території держав, які безпосередньо беруть у ньому участь.

У цьому контексті виникає ще одна проблема — ефективність існуючої системи міжнародної безпеки. Події останніх років засвідчили, що механізми, створені після завершення Другої світової війни, дедалі частіше виявляються недостатньо дієвими для врегулювання нових викликів. Організація Об'єднаних Націй, попри свій беззаперечний авторитет, нерідко стикається з політичними суперечностями між провідними державами, що ускладнює ухвалення ефективних рішень. Це свідчить про необхідність переосмислення сучасної архітектури міжнародної безпеки та пошуку нових механізмів колективного реагування на глобальні загрози. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасний світ переживає один із найскладніших етапів свого розвитку після завершення Другої світової війни.

Особливе місце серед сучасних конфліктів займає російсько-українська війна. Вона стала одним із найважливіших факторів, що вплинув на розвиток міжнародної системи початку XXI століття. Ця війна продемонструвала як недоліки існуючої системи міжнародної безпеки, так і здатність демократичних держав до об'єднання перед спільними викликами. Події останніх років показали, що мир не може бути гарантований лише міжнародними договорами чи діяльністю окремих організацій. Його забезпечення потребує постійної

політичної відповідальності, готовності до співпраці та неухильного дотримання принципів міжнародного права.

Водночас сучасний світ наочно доводить, що навіть у найскладніших умовах залишаються можливості для конструктивного діалогу. Дипломатія, міжнародні переговори, гуманітарне співробітництво, економічні зв'язки та діяльність міжнародних інституцій продовжують відігравати важливу роль у зниженні рівня міжнародної напруженості. Хоча ці механізми не завжди забезпечують швидкий результат, саме вони створюють основу для довготривалого миру.

Не менш важливою є роль громадянського суспільства. У сучасному світі відповідальність за мир покладається не лише на політичних лідерів чи міжнародні організації. Значний внесок роблять науковці, освітяни, журналісти, представники культури, волонтери, молодь та кожен свідомий громадянин. Формування культури миру, поваги до прав людини, толерантності, взаєморозуміння та відповідального ставлення до суспільних процесів є важливою передумовою запобігання майбутнім конфліктам.

Я про це особливо хочу зазначити в контексті ювілейної дати з часу створення Української Ради Миру. Організації, яка впродовж усієї своєї історії зробила суттєвий внесок в збереження миру.

Особливого значення в контексті створення умов для недопущення війни набуває освіта. Саме вона формує світогляд молодого покоління, виховує критичне мислення, повагу до людської гідності, відповідальність за власні рішення та готовність до конструктивного діалогу. Без розвитку освіти, науки та культури неможливо сформувати суспільство, здатне ефективно протидіяти проявам агресії, радикалізму та нетерпимості.

Не можна залишати поза увагою і розвиток сучасних технологій. Штучний інтелект, цифровізація, автоматизація виробництва, космічні дослідження, біотехнології відкривають людству величезні перспективи. Проте їхній вплив залежить від того, з якою метою вони використовуються. Технології можуть сприяти економічному розвитку, підвищенню якості життя та міжнародному співробітництву, але водночас можуть ставати інструментом конфронтації, інформаційного впливу та ведення війни. Саме тому надзвичайно важливим завданням міжнародної спільноти є вироблення спільних правил відповідального використання новітніх технологій.

На мою думку, головним уроком сучасної епохи є усвідомлення того, що безпека більше не може будуватися виключно на військовій силі. Справжній мир можливий лише тоді, коли держави прагнуть не до домінування одна над одною, а до співпраці, взаємної поваги та пошуку компромісів. Саме такий підхід здатний забезпечити стабільний розвиток людської цивілізації у XXI столітті.

Світ сьогодні дійсно перебуває у стані турбулентності, однак це не означає, що майбутнє приречене на постійні конфлікти. Історія людства неодноразово доводила, що після найважчих випробувань відкривалися нові можливості для розвитку та співробітництва. Саме тому збереження миру залежить насамперед від здатності людства зробити правильний вибір — обрати шлях діалогу, взаємної відповідальності та поваги до загальнолюдських цінностей, які залишаються основою стабільного і справедливого світового порядку.

Отже, відповідаючи на поставлене у темі питання, можна зробити висновок, що мир у XXI столітті має шанс, однак він не є гарантованим. Його збереження потребує значних зусиль як окремих держав, так і міжнародної спільноти загалом. Необхідними умовами залишаються повага до міжнародного права, розвиток дипломатії, зміцнення міжнародних інституцій, взаємна довіра, економічне партнерство та відповідальне використання сучасних технологій.

Дякую за увагу.

